

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Egy 18. századi magyarországi cigány összeírás*

TÉNYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A cigányság periférikus helyzete mai társadalmunkban olyan történelmi folyamat következménye, amit csak az elmúlt évszázadok dokumentumainak elemzése révén tárhatunk fel.

Dolgozatomban egy 1768-ban készült, cigányokra vonatkozó összeírás nyomán a Magyarország fővárosát körülvevő területen élő cigányság 18. századi életkörülményeit ismertetem. Célom a népességtől gazdasági és megtelepülési körülményeiben, etno-kulturális jellemzőiben eltérő cigányság család- és háztartásszerkezetének és az azt meghatározó tényezőknek, valamint a cigány háztartások gazdasági-társadalmi makrostruktúrához való kapcsolódásának bemutatása. A feldolgozást az összeírásokat alapul vevő nemzetközi család- és háztartástörténeti kutatásokat elindító Peter LASLETT módszere¹ és annak magyarországi továbbfejlesztett változatai alapján végeztem el.²

A forrásként felhasznált 1768. évi cigány összeírás³ Pest-Pilis-Solt vármegye négy járásának területére terjedt ki, az összeírásnak a mai Pest megyére vonatkozó adatait ismertetem. A megye területén élő cigányokra vonatkozó legkorábbi írásos dokumentum Mátyás király uralkodása idejéből származik; egy 1489-ből való számadáskönyvi bejegyzés a Csepel-szigeten zenélő cigányoknak adott pénzről tudósít.⁴ A hódoltság korában a török fennhatóság alatt álló területeken igen sok cigány szolgálta a mohamedán hadsereget és közigazgatást. A korabeli források szerint a megyében Ráckeven élt jelentős számú cigány adófizető.⁵

Egy másik forrás – szintén a hódoltság korából – Nagykőrös számadáskönyve, amelyben több ízben történik említés cigány kovácsoknak szögverésért kifizetett összegekről. A "császár szögeit" – hidakhoz való szögeket – adóként szállították Budára.⁶ A hódoltsági területen a cigányok széles skálán tagolódtak be a társadalmi munkamegosztásba és a társadalmi felemelkedés lehetősége is adott volt számukra.

Az ország többi területén a korabeli források leginkább cigány kovácsokat említene, akik uradalmakban, városokban dolgoztak. A vándorlók részére a földesurak vagy a közigazgatás tisztségviselői privilégiumleveleket, pátenseket adtak ki.

* Megjelent: In HALÁSZ Péter (szerk.): Magyar Művelődési Intézet Évkönyve 1993–94. Magyar Művelődési Intézet: Budapest, 1994. pp. 259–275. Bibl. a jegyz.

¹ LASLETT-WALL 1972.

² ANDORKA 1975, 1977; ANDORKA – BALÁZS-KOVÁCS 1984/a., 1984/b.; FARAGÓ 1984.

³ Conscriptio Familia Zingarorum. 1768. Pest Megyei Levéltár IV.74. CC.I. 39.

⁴ NYÁRY 1874. 81.

⁵ VELICS 1890. 3-5; MÉSZÁROS 1976. 228-229.

⁶ SZILÁDY-SZILÁGYI 1863. 27, 44, 54, 61, 82, 89, 96.

A török uralom magyarországi felszámolása után, az elnéptelenedett területek 18. sz. eleji betelepítésével egy időben cigányok is érkeztek nagyobb csoportokban hazánkba, s megnőtt a vándor cigányok létszáma. Ebben az időszakban a Habsburg uralkodók nyugati mintára a cigányok törvényen kívül helyezésével, az őket segítők büntetésével próbálták a közbiztonság helyzetén javítani (1701-ben I. Lipót, 1710-ben I. József rendelete). 1712-től azonban a cigányokkal szembeni erőszakos fellépést felváltotta a letelepítésüket szorgalmazó központi politika, a Helytartó Tanács jogkörébe utalva a rendezést.

A szemléletváltozás oka elsősorban az örökös tartományok közbiztonságának védelme volt, hiszen a keletről jövő vándor cigányok magyarországi letelepítése egyben nyugatra történő továbbvándorlásuk megakadályozását is jelentette. A letelepített, munkához juttatott cigányok növelték az adófizetők számát, a Habsburg-abszolútizmus felvilágosult uralkodóinak a cigányság ügyében hozott rendeletei alapvetően ezt – a cigányságnak a jobbágyságba való beolvasztását – célozták.

A cigányok helyzetének rendezéséhez szükséges volt a meglévő állapot ismerete, ezért központi intézkedésre többször vizsgálták életkörülményeiket. Először 1724-ben III. Károly rendelte el a kóbor cigányok összeírását, letelepítésüket, ellenszegülés esetén elűzésüket.⁷ Mária Terézia és II. József uralkodása alatt, 1758-tól kezdődően, rendeletek sora jelent meg a cigányság helyzetének átfogó rendezése igényével. A 18. század közepétől – a vármegyék folyamatos beszámolási kötelezettségének köszönhetően – több cigány összeírás is fennmaradt, ezek egy részét már feldolgozták.⁸ E források közé tartozik Pest-Pilis-Solt vármegye 1768. évi cigány összeírása is, amelynek a mai Pest megyére vonatkozó adatait ismertetem. A kecskeméti, váci, pilisi és solti járásban 1768. február 29. és május 9. között végrehajtott összeírás szempontjai egységesek, a lakóhely nevét, jogállását, birtokosát, az összeírtak nevét, életkorát, a háztartásfőhöz fűződő rokon kapcsolatát, vallását és a férfiak foglalkozását tartalmazza. Az összeírások elemzésénél figyelembe kell venni, hogy minden járásban más volt az összeíró, ami megmutatkozik az egyes adatok felvételének különbségében. A korai demográfiai források leggyakoribb hibái az egész adatfelvételre jellemzőek. Ilyen az életkorok becslés alapján történő megállapítása, amit a sok kerekített évszám mutat. Az összeírók nem vették figyelembe a megye területén található vándor cigányokat sem. Ez egyrészt abból adódik, hogy csak a birtokosok területén élőkkel kellett összeírniuk, másrészt a vándor cigányok jelzése letelepítési, munkához juttatási kötelezettséget rótt volna a helyi közigazgatásra vagy birtokosokra.

Az 1768. évi cigány összeírás – kevés adata és pontatlanságai ellenére is – alkalmas arra, hogy anyagát feldolgozva képet kapjunk a megyében akkor élő cigányság településviszonyairól, foglalkozásairól, demográfiai jellemzőiről, felekezeti megoszlásáról, névadási szokásairól és háztartásuk szerkezetéről.

⁷ MEZEY-POMOGYI-TAUBER 1986. 81-83.

⁸ BODGÁL 1965. 521-525; GYERGYÓI 1990. 55-76; HEICZINGER 1976, 1977; HERRMANN 1893; HŐGYE 1984. 44-45; KOVÁCS 1901. 118-123; LEBLANCZNÉ 1976; MÉSZÁROS 1975, 1978; MÓRÓ 1977, 1978; SCHWICKER 1883. 62-67; SZOMSZÉD 1987. 161-175, 188-204; ZSUPOS 1988.

1. A PEST MEGYEI CIGÁNYSÁG HELYZETÉNEK JELLEMZŐI AZ ÖSSZEÍRÁS IDEJÉN

1.1. Felekezeti megoszlás

Az összeírtak vallására vonatkozó rovat kitöltése – az összeíró értelmezése szerint – járásonként különböző. A vallási megoszlás vizsgálatánál ezért abból indultam ki, hogy az azonos vallású szülők gyermekei szüleik vallását követik. Ez alól egy kivételt találtam, Tökölön görögkeleti vallású apa és újrakeresztelt anya gyermekeinél katolikus bejegyzés olvasható. A tököli házaspáron kívül valamennyi összeírt a katolikus vagy a református egyházhoz tartozott – a valószínűleg bemondáson alapuló adatok szerint. Reformátusok négy településen éltek: Cegléden, Gombán, Nagyabonyban és Nagykörösön. Gombán és Nagykörösön az egész cigány közösség református volt, Cegléden az ott élő cigányok 36,5%-a, Nagyabonyban pedig 6,9 %-a.

Összességében a jelenlegi Pest megye területén a cigányok 93,38%-a katolikus, 6,49 %-a református, 0,13%-a egyéb vallású /görögkeleti és újrakeresztelt/ volt az összeírás idején. Felekezeti megoszlásuk a helyi lakossághoz igazodott, akár áttérés révén is, amint ezt a tököli házaspár gyermekeinél tapasztalhattuk.

1.2. Településviszonyok

Az összeírás idején a jelenlegi Pest megyéhez tartozó 126 település közül 97-ben /76,98%/ éltek cigányok, a kecskeméti és a váci járásban a települések 83 százalékában, a pilisi járás településeinek 63 százalékában. Az 1. sz. függelék térképen mutatja be az összeírásban szereplő településeket korabeli és – zárójelben – mai elnevezésükkel.

A 97 településen összesen 1494 fő került feljegyzésre. A kecskeméti járásban írták össze a legtöbb cigányt /604 fő/, ezt követi a váci /566 fő/, a pilisi /314 fő/ és a solti járás, ahol két településen 10 fő élt. A váci és pilisi járásra a nagybirtok túlsúlya jellemző. Az előbbiben a váci püspök és a Grassalkovich uradalom, az utóbbiban a ráckevei és az óbudai koronauradalom birtokai a legnagyobbak. A pilisi járásban a cigányság 73,25 %-a, a váciban 65,9 %-a élt az összeírás idején nagybirtokon. A kecskeméti járásban ez az arány csak 26,66 % volt.

Az egész lakosságra vonatkozóan demográfiai adatok csak az 1785-ben végrehajtott első megyei népszámlálás alapján állnak rendelkezésünkre.⁹ Ennek alapján a megyei cigány lakosság összlakossághoz viszonyított aránya nem érte el az 1 százalékot.

Az összeírt cigányok 31,46%-a városokban, 65,86%-a községekben, 2,68%-a pusztákon élt. Létszámát tekintve a két legnagyobb cigány közösség egyházi birtokú mezővárosokban, Cegléden és Vácott található az összeírás idején.

A cigányok lakta 97 település közül 24-ben /24,74%/ csak szülőkből és gyermekeikből álló családmag élt. 19 településen /19,59%/ csak szülők éltek házas gyermekeikkel, 8 településen pedig /8,25%/ csak testvérek családjából álló háztartások voltak. Tehát az összeírásban szereplő megyei települések több mint felében /52,58%/ csak a legközelebbi rokonokból tevődött össze a cigány népesség.

Településviszonyait tekintve a megyei cigányság jelentősebb része nagybirtokon és falvakban élt. A megyei mezővárosokban a beköltözést nem korlátozták, ez magyarázza a városi cigányság - korabeli összeírások adataihoz képest - magasabb arányát.

⁹ DÁNYI-DÁVID 1960. 118-125.

A településnagyság és a cigányok létszáma között nem mutatható ki összefüggés, inkább a nagyobb forgalmú utak melletti megtelepedésük jellemző. A megyei települések több mint felében kizárólag közeli rokonokból állt a cigány népesség - ami szintén jellegzetes települési sajátosságként értékelhető.

1.3. A keresők foglalkozás szerinti megoszlása

Az 1. sz. táblázat tartalmazza az összeírt cigány férfiak foglalkozásait és azok gyakorlójának számát, járási bontásban. A váci járásban több foglalkozás összeírására került sor, mint a másik háromban. Ez mutathatja az összeíró alaposabb munkáját, de jelentheti azt is, hogy az ottani nagybirtokokon a cigányok munkaerejét többoldalúan használták fel.

A keresők aránya a férfiak számával összevetve a váci járásban volt a legnagyobb.

A járási adatokat összesítve megállapítható, hogy a foglalkozással rendelkezők 92,72%-a hagyományos cigány mesterséget folytatott. A fémművesek (kovácsok, lakatosok) keresőkhöz viszonyított aránya a váci járásban a legalacsonyabb, a másik három járásban eléri a 60-67%-ot. Monostoron és Tápiószőlőn külön jelezte az összeíró, hogy a cigány fémműves a helység kovácsa. A többi esetben nem lehet megállapítani, hogy alkalmi munkát végeztek, vagy szerződéssel dolgoztak a cigány kovácsok és lakatosok.

1. Foglalkozás szerinti megoszlás járásonként

Foglalkozás	Kecskeméti járás	Váci járás	Pilisi járás	Solti járás	Összesen
Kovács	65 59,63%	76 45,51%	46 58,97%	2 66,67%	189 52,94%
Lakatos	- -	2 1,20%	7 8,97%	- -	9 2,52%
Hegedűs	38 34,86%	32 19,16%	2 2,57%	- -	72 20,17%
Muzsikus	4 3,67%	13 7,78%	13 16,67%	1 33,33%	31 8,68%
Cimbalmos	- -	4 2,40%	- -	- -	4 1,12%
Kovács és muzsikus	- -	17 10,18%	9 11,54%	- -	26 7,28%
Pásztor	- -	11 6,59%	- -	- -	11 3,08%
Kapás	- -	2 1,20%	- -	- -	2 0,56%
Fakanál-készítő	- -	1 0,60%	- -	- -	1 0,28%
Foltozó	- -	1 0,60%	- -	- -	1 0,28%
Szolga	- -	4 2,40%	- -	- -	4 1,12%
Kéregető	- -	1 0,60%	- -	- -	1 0,28%
Katona	2 1,84%	3 1,80%	1 1,28%	- -	6 1,68%
Összesen	109 100,00%	167 100,00%	78 100,00%	3 100,00%	357 100,00%
Férfiak száma	153	173	93	3	421
Keresők aránya	71,24%	96,53%	84,78%	100,00%	84,80%

Az összeírás alapján az összes kereső 30%-a volt zenész; hegedűs, muzsikus vagy cimbalmos. Kétféle mesterséggel rendelkezőket csak a váci és pilisi járásban írtak össze, járásonként ez a keresők 10-11%-át jelentette.

Legeltetők, pásztorok csak a váci járásban voltak. Mácsán, a Grassalkovich uradalom méntelepén, számadó is került ki közülük.

Több katona is szerepel az összeírásban, ezenkívül két 50-60 éves férfinél is feltüntették, hogy kiszolgált katona. A katonáskodás korábbi hagyományait jelzik a cigányok körében a katonaságra utaló vezetéknevek is, amelyek a névanyag csaknem 4 %-át adják.

A hagyományos cigány mesterségeket folytatók közül a zenészek csaknem fele városokban élt, a falvakban és pusztákon viszont a fémművesek aránya magasabb.

Ebben az időszakban kezdődhetett az a foglalkozásváltási folyamat, amely a következő évszázadra a megye területén a felnőtt férfiak körében a fémművesek arányának harmadára csökkenését, egyben a zenészek arányának megnövekedését eredményezte.

Ezt a változást jelzi, hogy a zenészek az összeírás időpontjában átlagosan több mint 10 évvel fiatalabbak voltak, mint a fémművesek.

Az összeírók csak a férfiak és néhány esetben a fiatal fiúk foglalkozásait jegyezték fel. Az adatokból az is kitűnik, hogy a városokban alacsonyabb volt a keresők aránya. A cigányság körében azonban hagyományosan az asszonyok is kivették a részüket a család eltartásából. Már a XVII. századi ismeretlen mester is szénlapátot, villát vivő és áruló asszonyt ábrázol aquarelljén.¹⁰

Feltételezhetjük, bár ez nem került rögzítésre, hogy a cigány asszonyok jelentős hányada kereső tevékenységet folytatott összeírásunk idején.

1.4. Demográfiai jellemzők

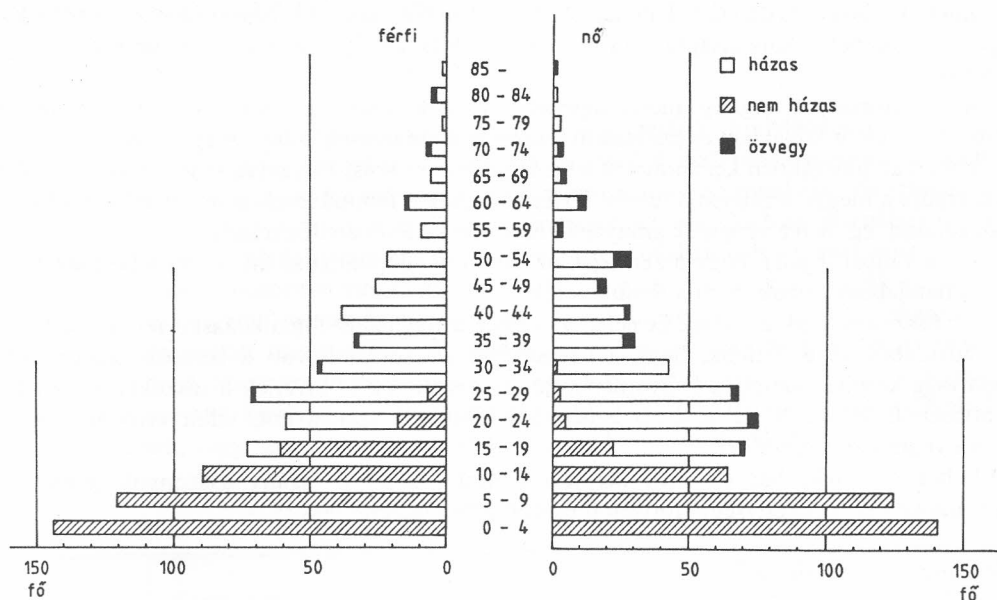
A megyei cigányság kor, nem és családi állapot szerinti megoszlását a 2. táblázat korpiramisa ábrázolja. A cigány népesség 51,87%-a férfi, 48,13%-a nő volt, ezer férfire 927 nő jutott. A magyarországi népesség összetételére a 18.században a férfi többlet a jellemző. Az 1784-87. évi népszámlálás adatai alapján ezer férfire országosan 970, Pest-Pilis-Solt vármegyében 966 nő jutott. A cigány lakosságnál a nőhiány még nagyobb, ahogy ezt más megyék cigány összeírásainak feldolgozói is kimutatták.¹¹

A korpiramis a cigány népességen belül a gyermekek magas /45,78%/, valamint a 60 éven felüliek – különösen a nők – elenyésző /2,21%/ arányát mutatja. A halandóság a nők és a gyermekek körében volt a legnagyobb, de az egész népességet az alacsony átlagéletkor jellemzi, 30 év felett mindkét nemnél jelentősen csökken az egy-egy korcsoportba tartozók száma.

¹⁰ Costume Bilder aus Siebenburgen. XVII. sz. OSZK. Kt. Oct. Germ. 198. 59. tábla

¹¹ MÉSZÁROS 1975. 139-141, 1978. 277; SZOMSZÉD 1987. 172.

2. Nem, korcsoport és családi állapot szerinti megoszlás

Az özvegyek aránya az egyes korcsoportok létszámához viszonyítva a következőképpen alakul:

özvegy	férfi	nő
a 15-39 évesek körében	1,05 %	3,5 %
a 40-59 évesek körében	-	17,5%
60 év felettiek körében	11,10%	34,8%

A 35 év alatti asszonyok átlagos életkora első élve maradt gyermekük születésekor 18,5 év. A 15-20 éves nők körében 3-4 gyermeket nevelő is van, a legtöbb gyermek a három legnépesebb női korcsoport /15-30 évesek/ háztartásában található, ami a későbbiekben tárgyalt házasságkötési szokásrendszerrel van összefüggésben. A 35 év alatti nők termékenységét vizsgálva megállapítható, hogy gyermekeik 74 százaléka 1-3 éven belül született.

A születésekre vonatkozó adatok a cigány népesség körében magas termékenységi mutatókat eredményeztek.

A megyei cigányok nem és kor szerinti megoszlását településtípusonként vizsgálva megállapítható, hogy a városokban magasabb a gyermekek aránya a megyei átlagnál /48,3 ill. 45,78%, az időseké pedig alacsonyabb /1,06 illetve 2,21%/. Feltehető, hogy a mobilabb, vállalkozóbb szellemű, zömében fiatal cigányság a városokba áramlott a 18.században.

2. CSALÁD ÉS HÁZTARTÁS

2.1. A háztartás szerkezete

A háztartás összetételét meghatározó társadalmi, gazdasági, települési és demográfiai tényezők összefüggéseinek vizsgálása után a háztartások típusait vizsgáltam az összeírás alapján. Ezt a váci és a pilisi járás adatainak összesítésével végeztem el, mivel a másik két járásban nem az egy háztartásban élőket, hanem a szülőket és a gyermekeket vették egy egységnek. A magas halandósági mutatók a 18. században a háztartások alacsony lélekszámát feltételezik. Az 3. táblázat mutatja a háztartások településtípusonkénti megoszlását a háztartástagok száma szerint a váci és a pilisi járásban, összehasonlítva az 1785. évi megyei népszámlálásnak a településekre vonatkozó adataival.

3. A háztartások megoszlása a háztartástagok száma szerint a váci és a pilisi járásban

<i>A háztartás tagjainak száma</i>	<i>Városok szám arány</i>		<i>Községek szám arány</i>		<i>Puszták szám arány</i>		<i>Összesen szám arány</i>	
1	-	-	2	1,51%	1	33,33%	3	1,69%
2	6	13,95%	16	12,12%	-	-	22	12,36%
3	15	34,88%	16	12,12%	1	33,33%	32	17,98%
4	5	11,63%	29	21,97%	1	33,33%	35	19,66%
5	6	13,95%	12	9,09%	-	-	18	10,11%
6	5	11,63%	21	15,90%	-	-	26	14,60%
7	3	6,97%	18	13,64%	-	-	21	11,80%
8	1	2,33%	5	3,79%	-	-	6	3,37%
9	1	2,33%	6	4,55%	-	-	7	3,93%
10	1	2,33%	2	1,51%	-	-	3	1,69%
11	-	-	1	0,76%	-	-	1	0,56%
12	-	-	3	2,27%	-	-	3	1,69%
13 ill. több	-	-	1	0,76%	-	-	1	0,56%
<i>Cigány háztartások száma összesen</i>	43	100,00%	132	100,00%	3	100,00%	178	100,00%
<i>A cigány háztartások átlagos nagysága</i>	4,30		5,20		2,66		4,94	
<i>A települések átlagos háztartás nagysága</i>	4,60		5,20		5,14		n.a.	

A cigány háztartások létszáma a községekben – ahol a cigányság 66%-a élt – azonos az egész lakosság körében tapasztalhatóval, a városokban és a pusztákon az átlagos háztartásnagyságnál kisebb.

A 4. táblázat tartalmazza település fajtként a háztartások összetétele szerinti háztartástípusokat a LASLETT-féle elemzési módszer alapján.¹²

4. Háztartástípusok megoszlása a váci és pilisi járásban

Háztartástípus	Város	Község	Pusztá	Összesen
1. Egyedül élő	-	2	1	3
1. Összesen	-	2	1	3
%	-	1,52%	33,33%	1,68%
3. Egyszerű család				
3.a. Házaspár	6	15	-	21
3.b. Házaspár gyerekekkel	32	82	1	115
3.d. Özvegy nő gyerekekkel	-	1	-	1
3. Összesen	38	98	1	137
%	88,37%	74,24%	33,33%	76,97%
4. Egyszerű család rokonnal				
4.a. Felmenő rokonnal	1	3	1	5
4.c. Oldalági rokonnal	1	4	-	5
4. Összesen	2	7	1	10
%	4,65%	5,30%	33,33%	5,62%
5. Többcsaládós háztartás				
5.a. Szülő és gyermek/ek családja	2	20	-	22
5.b. Testvér családok	1	-	-	1
5.c. Egyéb	-	5	-	5
5. Összesen	3	25	-	28
%	6,98%	18,94%	-	15,73%
Mindösszesen	43	132	3	178
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

A vizsgált háztartások főbb jellemzői a következők: Az egyedül élők minden esetben nőtlen fiatal emberek voltak.

Az egyszerű család háztartástípusba tartozott a két járás háztartásainak több mint háromnegyede, a városokban csaknem 90 %-a. Általában a szülők vagy testvérek fogadták be a csonka családokat, özvegy nőből és gyermekéből álló családmag csak egy esetben fordult elő.

Bonyolult háztartásról beszélünk, ha a családmaggal más személy is együtt él, vagy több családmagból áll a háztartás. Ezekbe a típusokba az összes család 21,45%-a tartozott. A magas halandósági mutatók az ilyen típusú családok számát eleve behatárolják. A felmenő rokonok közül általában az özvegy anya élt fia családjával, az oldalági rokonok a háztartásfő vagy felesége árva, hajadon vagy nőtlen testvéreiből tevődtek össze. A többcsaládós háztartások egyharmada kettőnél több családmagból állt. A háztartások nagyobb részét a szülők és velük élő fiúk/fiaik családjai alkották, lányok családja csak négy esetben élt a szülőkkel, közülük kettő özvegyen. A többcsaládós háztartásokban távolabbi

¹² LASLETT 1972, ANDORKA 1975, 1977; ANDORKA-BALÁZS-KOVÁCS 1984/a, 1984/b).

rokonok is voltak, pld. testvér, árva gyermekei, vő öccse, stb. A bonyolult háztartásban élő rokonok köre, rokonsági foka, kiterjedt rokoni kapcsolatokra utal.

A típusba sorolás egy időmetszetben készült, így nem derül ki, hogy az egyes emberek születésüktől halálukig milyen háztartás típusokban éltek. A háztartás szerkezet kialakulására ható tényezők számbavételével erre a kérdésre keresünk választ.

2.2. A háztartás szerkezet kialakulására ható tényezők

2.2.1. Családi munkaszervezet

A cigányság létalapját a szolgáltató tevékenység jelentette. A családi munkaszervezet létrejöttét utal, hogy a cigányok lakta települések több mint felében csak közeli rokonokat írtak össze. A hagyományos fémműves mesterség az egész család munkáján alapult. A fiúgyermek korán elsajátították a mesterség fogásait, az egyszerűbb munkákat önállóan végezték. Az asszonyok a termékek árusításában, cseréjében működtek közre. A zenészek körében is családon belül hagyományozódott az ismeretanyag átadása, a tehetségesebb fiúk pedig már 13 éves koruktól muzsikáltak a rokoni alapon szerveződött zenekarokban. A kétféle mesterséggel rendelkezők fiai – ha igény volt rá lakóhelyükön – inkább muzsikusok lettek, a foglalkozásváltás esetükben lakóhely-változtatás nélkül valósult meg. Más muzsikusok a városokban próbáltak szerencsét. Ez volt a jellemzőbb, mivel a zenészek csaknem fele városokban élt.

2.2.2. Házasságkötés utáni lakóhelyválasztás

A családi munkaszervezettel függ össze a házasságkötés utáni lakóhelyválasztás cigányság körében kialakult gyakorlata, amely a férfi részéről zömében patrilocális, vagyis a férfi a házasságkötéssel általában nem válik háztartásfővé. Ennek egyik oka az apával közösen végzett munka. Az önálló férfi háztartásfők aránya – korcsoportjukon belül – a vizsgált járásokban az alábbiak szerint alakul:

Életkor	-19	20-29	30-39	40-49	50-
Önálló háztartásfő %	12,7	52,8	94,4	94	100

A 30-39 évesek korcsoportjába tartozó férfiak nagyobb része már önálló háztartásfő. A szülőkkel közös háztartásban élőknel a családfő mindig az apa, fiaival együtt élő anya háztartásfőként való megjelölésével nem találkoztam. A háztartások a patriarchalitás és szenioritás elve alapján szerveződtek.

2.2.3. Házasságkötési szokásrendszer

A közös háztartásban, párkapcsolatban élők esetében az összeírók az asszonyt zömében feleségként illetve anyaként jegyezték fel, a társ kifejezést csak ritkán használták. Ez arra utal, hogy a párkapcsolatokat nagyrészt stabilnak ítélték, bár a korabeli források alapján¹³ feltételezhető, hogy a hivatalos házasságkötés nem történt meg. A család funkciói

¹³ SZOMSZÉD 1987. 164.

megvalósultak ezekben az együttélésekben ezért – az egyszerűség kedvéért – a házasság, házasságkötés kifejezéseket használok. A családi állapot szerinti megoszlás a házasságkötési szokásokra vet fényt.

A házassági kapcsolatban való együttélés általánosnak mondható az összeírás adatai alapján. /2. táblázat/ A 25 éven felüli nőtlen férfiak és hajadonok száma elenyésző. Korai házasságkötésre utal, hogy a nők 15-19 éves korukban már nagyrészt házassági kapcsolatot létesítettek és a férfiak egy része is házas ebben a korban.

Az együttélő férfiak és nők életkorának különbségét a 5. táblázat mutatja. A férfi az idősebb a vizsgált házasságok 90%-ában.

5. A házastársak életkora közti különbség településtípusonként

Korkülönbség a férfi javára	Városok		Községek		Puszták		Összesen	
	szám	arány	szám	arány	szám	arány	szám	arány
0- 1 év	3	2,97%	11	5,05%	-	-	14	4,27%
1- 4 év	34	33,67%	60	27,52%	2	2,22%	96	29,27%
5- 8 év	25	24,75%	57	26,15%	1	11,11%	83	25,30%
9-12 év	17	16,83%	47	21,56%	2	22,22%	66	20,12%
13-16 év	5	4,95%	13	5,96%	3	33,34%	21	6,40%
17-20 év	1	0,99%	9	4,13%	-	-	10	3,05%
20 év felett	1	0,99%	5	2,29%	-	-	6	1,83%
<i>Korkülönbség a férfiak javára összesen</i>	86	85,15%	202	92,66%	8	88,89%	296	90,24%
Korkülönbség az asszony javára	Városok		Községek		Puszták		Összesen	
	szám	arány	szám	arány	szám	arány	szám	arány
1- 4 év	9	8,91%	6	2,75%	1	11,11%	16	4,88%
5- 8 év	2	1,98%	3	1,38%	-	-	5	1,52%
9- 12 év	3	2,97%	5	2,29%	-	-	8	2,44%
13-16 év	-	-	1	0,46%	-	-	1	0,31%
17-20 év	1	0,99%	1	0,46%	-	-	2	0,61%
20 év felett	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Korkülönbség az asszonyok javára összesen</i>	15	14,85%	16	7,34%	1	11,11%	32	9,76%
<i>Mindösszesen</i>	101	100,00%	218	100,00%	9	100,00%	328	100,00%

Az asszonyok csaknem 15%-a férjével egykorú vagy annál idősebb. Négy évnél kevesebb a – férfi javára mutató – korkülönbség az esetek közel 30%-ában. Tehát a házasságok csaknem felénél viszonylag alacsony a korkülönbség, illetve az asszony az idősebb.

Településtípusonként is eltérések vannak, a városokban kisebb a korkülönbség és nagyobb a férjükkel egykorú vagy annál idősebb nők aránya /17,82%/. Ennek oka talán a városi cigány népesség átlagostól eltérő család- és korösszetétele miatti választékhiány.

A névanyagból is levonhatók bizonyos következtetések a házassági körre vonatkozóan.

Az összes családnév 34,78%-át /72 név/ csak nők, 25,12%-át /52 név/ csak férfiak használták. E nevek nagyobb része /64 illetve 35 név/ egyszer fordul elő.

Településenként vizsgálva a vezetéknevek elosztását a következő képet kapjuk. Az összes név

64,80% -a	1 településen
24,80% -a	2-5 településen
6,70% -a	6-10 településen
3,70% -a	11 és több településen fordul elő.

A csak egyszer előforduló illetve csak egy településen meglévő, valamint az ismeretlen eredetű /15,9%/ nevek magas arányának oka feltételezésem szerint a vegyes házasságok mainál gyakoribb volta.

Az összeírás alapján egy azonos társadalmi rétegbe tartozó, a népességtől település- és foglalkozásviszonyaiban eltérő etnikulturális csoport családstruktúrájának vizsgálatára nyílt mód.

Az egész népcsoportra érvényes az alábbi családi-háztartási jellemzők megléte:

- a házassági kapcsolatban élés általános,
- a házasságkötés-kori életkor alacsony,
- a házasságra lépők életkora közti különbség kicsi,
- a férfiak házasságkötés utáni lakóhelyválasztása patrilokális, a házasságkötéskor általában nem alakul új háztartás,
- a háztartások a patriarchalitás és szenioritás elve alapján szerveződtek,
- a háztartásban élő rokonok rokonsági foka kiterjedt, intenzív rokoni kapcsolatokra épülő rokonsági rendszerre utal,
- a vizsgált népesség egyharmada bonyolult háztartásban élt, a városokban ez az arány alacsonyabb /20%/.

A fenti együttélési minta kialakulásában a közösség kulturális hagyományrendszerének van meghatározó szerepe.

3. A HÁZTARTÁS ÉS A TÁRSADALOM ÖSSZEFÜGGÉSEI

Azok a különbségek, amelyek a városi és falusi cigány lakosság között tapasztalhatók a korösszetétel, a családtípusok és a foglalkozás terén, arra mutatnak, hogy társadalmi-gazdasági tényezők is befolyásolják a családi-háztartási jellemzőket.

A falusi cigány népességet a települések felében csak a legközelebbi rokonok alkották, munkájukat családi munkaszervezet keretében végezték.

A városi cigány népesség zömében szülőkből és gyermekekből álló családban élő fiatalokból tevődött össze, az összeírt zenészek fele ezeken a településeken élt. Feltételezhető, hogy abból a népmozgásból, ami a 18.századot jellemezte, a cigányság is kivette a részét. A népesség fiatalabb, vállalkozó szellemű csoportjai a városokban telepedtek le. Ehhez járult egy foglalkozásváltási stratégia is, amit jól szemléltet, hogy a zenészek átlagos életkora több mint 10 évvel alacsonyabb a fémműves mesterséget folytatókénál.

Ebben az időszakban kezdődhetett az a foglalkozásváltási folyamat, amely a következő évszázadra a cigány zenészek létszámának jelentős növekedését eredményezte, a kovácmesterség visszaszorulásával egyidejűleg. A nagyrészt területi mobilitással együttjáró foglalkozásváltás hatással volt a háztartás szerkezetére is, nőtt az egyszerű családok száma.

Az összeírás adatai – összevetve más korabeli forrásokkal – arra engednek következtetni, hogy a korabeli cigányság lakosságon belüli elkülönülése, az eltérő foglalkozások és településviszonyok ellenére sem volt olyan jelentős mértékű, mint napjainkban.

A 18.század végén készült, más szempontokat figyelembe vevő cigány összeírásokban a település utcahálózatán kívüli lakókat /telepen élőket/ külön jelzik, de ezek aránya alacsony.¹⁴

Összeírásunk adatai közül a vegyes házasságok gyakoriságára utal a csak egyszer előforduló, illetve a csak egy településen megtalálható nevek és az ismeretlen eredetű nevek magas aránya.

A fenti folyamatok – a cigány háztartásokat a gazdasági-társadalmi makrostruktúrához kapcsolva – jelentős változásokat idéztek elő a cigány közösségekben.

Bízom benne, hogy a kulturális hagyományrendszer által meghatározott jellegzetes együttélési minták és az azokra ható gazdasági-társadalmi jellemzők együttes bemutatása hozzásegít a korabeli cigányság társadalmi helyzetének differenciáltabb megismeréséhez.

¹⁴ HERRMANN 1893.

ZSUZSANNA BÓDI

A 18th Century Census of the Gypsies of Hungary

FACTS AND CONCLUSIONS

The peripheral situation of Gypsies in present-day Hungarian society is the result of a historical process, which can fully be revealed only by the thorough analysis of the documents of the previous centuries.

My paper is intended to relate the conditions of the life of Gypsies in the 18th century in the vicinity of the capital of Hungary as they are revealed in a 1768 census of Gypsies. My objective is to introduce the family and household structures of the Gypsies that are markedly different from those of the local population in respect to economy, settling, ethnoculture as the decisive factors in their evolution while also relating the relationships of Gypsy households to the socioeconomic macrostructure.

My analysis utilized the method of Peter LASLETT who pioneered in the research of the history of families and households ¹ and its improved versions known in Hungary.²

My source, the 1768 census of Gypsies ³ was taken in four regions of Pest-Pilis-Solt County, and analyzed the data concerning present-day Pest County.

The earliest document referring to Gypsies in the county dates back to the time of King Matthias: a note in the accounts mentions the payment of a sum to Gypsy-musicians playing on the Csepel Island.⁴

During the Turkish Occupation the Moslim army and administration had taken numerous Gypsies in service in the occupied regions. According to contemporary sources in Ráckeve there was a significant population of Gypsy taxpayers within our county.⁵

Another source from the Turkish times is the accounts of Nagykörs, which mention several payments to Gypsy smiths for nails. "The nails of the Emperor", that is, nails for wooden bridges, were transported to Buda as a payment of taxes.⁶

In the occupied regions Gypsies took part in several fields of the division of labour in society and they could freely advance in the social ladder.

In the other regions of the country contemporary sources chiefly enumerate Gypsy smiths who worked on estates and in towns. Landlords and administrative officials issued charters and patents for the migrating Gypsies. After the liberation of Hungary from the Turks, parallel

* Published: In HALÁSZ, Péter (szerk./ed.): Magyar Művelődési Intézet Évkönyve 1993–94. Magyar Művelődési Intézet: Budapest, 1994. pp. 259–275. Bibl. a jegyz.

¹ LASLETT-WALL 1972.

² ANDORKA 1975, 1977; ANDORKA – BALÁZS-KOVÁCS 1984/a., 1984/b.; FARAGÓ 1984.

³ Conscriptio Familia Zingarorum 1768.

⁴ NYÁRY 1874. 81.

⁵ VELICS 1890. 3-5; MÉSZÁROS 1976. 228-229.

⁶ SZILÁDY–SZILÁGYI 1863. 27, 44, 54, 61, 82, 89, 96.

with the repopulation of the depopulated areas in the early 18th century, bigger groups of Gypsies arrived and thus the number of migrating Gypsies increased. In this period Habsburg rulers, following western examples, tried to better public security by the outlawry of Gypsies and the punishment of those who helped them /statute of Leopold I. from 1701 and that of Joseph I. from 1710/.

From 1712 on, however, punitive measures were replaced by a policy supporting their settlement conducted by the Governing Council. The change in the policy was due to the endeavour of bettering the public security of the inherited provinces, since by settling the migrating Gypsies coming from the East in Hungary, they prevented their further advance westward. The settled and employed Gypsies increased the number of taxpayers as well and thus the statutes of the enlightened rulers of Habsburg Absolutism intended to integrate Gypsies among the villains.

In order to solve the situation of the Gypsies, it was necessary to learn more about the status quo, therefore, there were central measures taken to map up their situation. First in 1724, Charles III. ordered that the migrating Gypsies should be registered, settled or, in case of resistance, driven away.⁷

During the reign of Maria Theresia and Joseph II. there were series of statutes issued in order to facilitate a thorough, comprehensive solution to the situation of the Gypsies. From the mid-18th century onwards – owing to the obligation of continuous accounts from the counties – there were several censi of the Gypsies that were partly researched and published.⁸

Among these sources there is the abovementioned 1768 census of the Gypsies in Pest-Pilis-Solt County of which the data concerning present-day Pest County are collected and related here. The aspects of the census taken in the Kecskemét, Vác, Pilis and Solt regions from February 29 to May 9, 1768 are unified, they recorded the name of the habitat, its legal status and owner, the names, age, religion of those registered, their relationship to the head of the household and the men's professions. During the analysis it is to be noted that each region had a different surveyor which led to differences in the data taken. The most frequent mistakes of early demographic sources are to be found here as well. One of these is that estimated age was recorded many times which is apparent from the high number of rounded figures. Migrating Gypsies wandering within the county were not included. This is partly due to the fact that surveyors had to take census of those only who lived on estates, those who wandered around would have proved a burden to the landlords who would have had to settle and employ them, or else to the local administration which would have been charged with these duties.

Although the amount of data taken is small and often inadequately recorded, the 1768 census of Gypsies is still appropriate for an analysis of the settlement, professional, demographic and religious characteristics, naming customs and household structures of contemporary Gypsies within the county.

⁷ MEZEY – POMOGYI – TAUBER 1986. 81-83.

⁸ BODGÁL 1965. 521-525; GYERGYÓI 1990. 55-76; HEICZINGER 1976, 1977; HERRMANN 1893; HÖGYE 1984. 44-45; KOVÁCS 1901. 118-123; LEBLANCZNÉ 1976; MÉSZÁROS 1975, 1978; MÓRÓ 1977, 1978; SCHWICKER 1883. 62-67; SZOMSZÉD 1987. 161-175, 188-204; ZSUPOS 1988.

1. THE CHARACTERISTICS OF SITUACION OF PEST COUNTY GYPSIES AT THE TIME OF THE CENSUS

1.1. Religious denominations

The filling of the rubric for the religion of those registered is different in each region, owing to the interpretations of the surveyors. Thus my starting point in the analysis of the distribution of religious denominations was the presupposition that children of parents from the same denomination follow the religion of their parents. I have found only one exception to this: in Tököl the children of an Orthodox father and an Anabaptist mother are recorded as Catholic. Apart from this couple of Tököl, all those registered belonged to the Catholic or the Calvinist Church, probably according to their own statements.

Calvinists lived in four settlements: Cegléd, Gomba, Nagyabony and Nagykörös. In Gomba and Nagykörös the whole Gypsy community was Calvinist, in Cegléd 39,5 %, in Nagyabony 6,9 % of the local Gypsy population.

Summing up the data we may say that 93,83 % of the Gypsies in Pest County were Catholic, 6,49 % was Calvinist and 0,13 % belonged to other denominations /Orthodox or Anabaptist/ at the time of the census. Their distribution according to denominations followed the patterns of the local population, in certain cases even at the expense of proselytism as we have seen in the case of the children of the couple in Tököl.

1.2. Settlement Patterns

At the time of the census there were 126 settlements in Pest County of which there were 97 where Gypsies lived /76,98 %/; in the Kecskemét and Vác region it included 83 % of the settlements while in the Pilis region 63 %. Appendix 1. shows the contemporary settlements involved in the census on a map where both the contemporary and the present-day toponyms are written, the latter in parentheses. In the 97 settlements there were 1494 persons registered. Most Gypsies were found in the Kecskemét region /604 persons/ which was followed by the Vác region /566 persons/, the Pilis region /314 persons/ and the Solt region where in two settlements there lived 10 persons.

The Vác and Pilis regions were dominated by big estates, the biggest of which were the estates of the Bishop of Vác and the Grassalkovich Family in the Vác region, and the crown estates of Óbuda and Ráckeve in the other. In the Pilis region 73,25 % of the Gypsies in the Vác one 65,9 % lived on big estates. In the Kecskemét region this proportion was markedly smaller, namely 26,66 %.

Comprehensive demographic data concerning the full population was only provided by the first full county census taken in 1785.⁹ According to this the proportion of Gypsy population within the whole population was less than 1 %. 31,46 % of the registered Gypsies lived in towns, 65,86 % of them lived in villages and 2,68 % in waste areas.

In 24 of the total 97 settlements /24,74 %/ there lived basic families consisting of parents and children, in 19 settlements /19,59 %/ there lived parents with their married children and in 8 settlements there were households which belonged to families of brothers and sisters, which means that in more than the half of the settlements where the census was taken /52,58 %/ the Gypsy population consisted of the closest relations.

⁹ DÁNYI – DÁVID 1960. 118-125.

The more significant part of the Gypsy population of the county lived on big estates or in villages. There were no restrictions concerning settling into towns within the county which explains the higher proportion of Gypsies in towns here, as opposed to the data of other censuses taken elsewhere.

There is no correlation between the size of the settlement and the number of Gypsies, their settlement near roads of bigger traffic is a more relevant characteristic. In more than the half of the settlements the Gypsy population consisted exclusively from close relations, which is another relevant characteristic of settlement pattern.

1.3. Distribution of Professions among the Working Population

Table 1. shows the professions of the registered gypsy men and the number of people working in the given professions in each region.

1. The Distribution of Professions in the Given Regions

<i>Profession</i>	<i>Kecskemét region</i>	<i>Vác region</i>	<i>Pilis region</i>	<i>Solt region</i>	<i>Total</i>
Smith	65 59,63%	76 45,51%	46 58,97%	2 66,67%	189 52,94%
Locksmith	- -	2 1,20%	7 8,97%	- -	9 2,52%
Violinist	38 34,86%	32 19,16%	2 2,57%	- -	72 20,17%
Musician	4 3,67%	13 7,78%	13 16,67%	1 33,33%	31 8,68%
Cimbalist	- -	4 2,40%	- -	- -	4 1,12%
Smith and Musician	- -	17 10,18%	9 11,54%	- -	26 7,28%
Shepherd	- -	11 6,59%	- -	- -	11 3,08%
Hoer	- -	2 1,20%	- -	- -	2 0,56%
Spooncarver	- -	1 0,60%	- -	- -	1 0,28%
Mender	- -	1 0,60%	- -	- -	1 0,28%
Servant	- -	4 2,40%	- -	- -	4 1,12%
Beggar	- -	1 0,60%	- -	- -	1 0,28%
Soldier	2 1,84%	3 1,80%	1 1,28%	- -	6 1,68%
<i>Total</i>	109 100,00%	167 100,00%	78 100,00%	3 100,00%	357 100,00%
<i>Number of men</i>	153	173	93	3	421
<i>Rate of employment</i>	71,24%	96,53%	84,78%	100,00%	84,80%

In the Vác region there were more professions recorded than in the others, which might refer to a more substantial survey but might also mean that Gypsy manpower was more

diversely used in the big estates of the region. The rate of working men was also highest in the Vác region compared to the total number of men.

Summarizing the data from all regions we may state that 92,72 % of the working population was employed in traditional Gypsy professions. The rate of those engaged in metalwork /smiths, locksmiths/ was the lowest in the Vác region while in the other regions it was 60-67 %. In Monostor and Tápiósűly the surveyor made a special mention of the fact whether the Gypsy smith was the village smith. In the other regions it cannot be told whether they got occasional work or were contracted as smiths or locksmiths.

According to the census 30 % of the total working population were musicians: violinists, cymbalists or non- specified musicians.

Only in the Vác and Pilis regions it was indicated if the actual person had more than one professions, which made up 10-11% of the total working population in the two regions.

Shepherds were recorded only in the Vác region. In Mácsa, in the stud farm of the Grassalkovich Family there were even headhorseherds among them.

There are several soldiers in the census, moreover, there are two men of 50-60 who are recorded as ex-servicemen. Surnames referring to military service, which make up for the 4 % of all surnames refer to earlier traditions of the military profession among them.

Of those who worked in traditional Gypsy professions, more than half of the musicians lived in towns while more of those engaged in metalwork lived in villages and waste areas. It might go back to this period that there came to be a marked change in professions which, by the next century, resulted in the fact that the number of smiths and locksmiths decreased by two-thirds while the number of musicians significantly increased. A phenomena to refer to this change is the fact that the average age of musicians at the time of the census was 10 years less than that of the ones engaged in metalwork.

Surveyors recorded only the professions of men, and in certain cases, those of the boys. As apparent from the figures of the table in towns there were less working people among them. In Gypsy traditions, however, women also took part in the maintenance of the family. An anonymous master of the 17th century painted a Gypsy women carrying and selling coal-shovels and pitch-forks in his watercolour.¹⁰

We may thus suppose that, although unrecorded, most Gypsy women were working in one way or another at the time of the census.

1.4. Demographic Characteristics

The distribution of Gypsies within the County according to age, sex and marital status is shown on the age-pyramid of Table 2. 51,87 % of the Gypsy population was male, 48,13 % was female which means that there were 927 women for a thousand men. 18th century Hungarian population is characterized by a male majority. According to the data of the 1784-87 census the national proportion of males and females was 1000 to 970 and in Pest-Pilis-Solt County 1000 to 966. In case of the Gypsy population the lack of women was even greater as it was shown by research of other Gypsy censi.¹¹

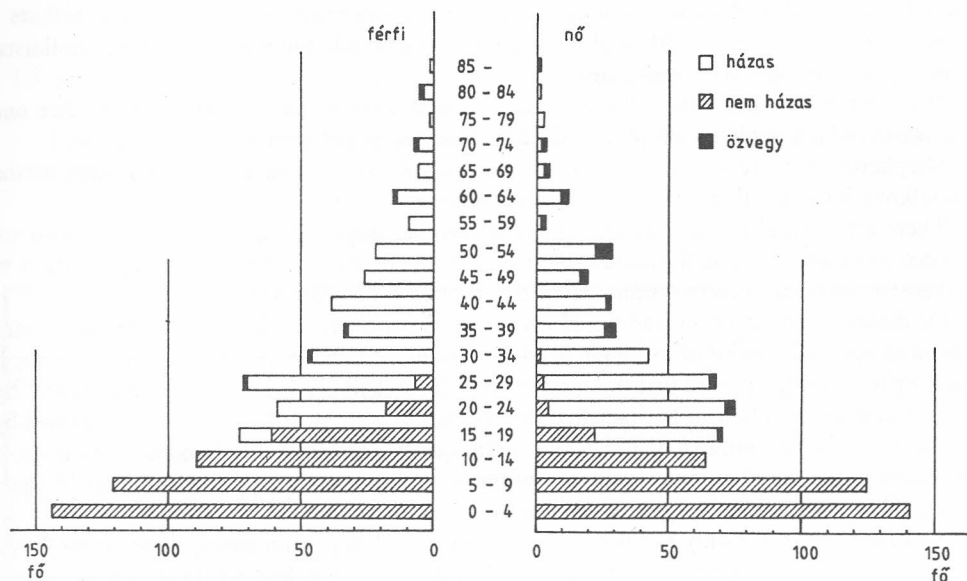
The age pyramid points out a high proportion of children (45,78 %) and a very low proportion of people above 60, especially women above 60 (2,21 %). Mortality is highest

¹⁰ Costume Bilder aus Siebenburgen Table 59.

¹¹ MÉSZÁROS 1975. 139-141, 1978. 277; SZOMSZÉD 1987. 172.

among children and women, but the whole population is characterized by a low average age, above 30 there is a significant decrease in any age group.

2. Distribution by gender, age group and family status*

The proportion of widowed persons in relation to the total number of people belonging to the same age groups shows the following pattern:

<i>widowed</i>	<i>men</i>	<i>women</i>
aged 15-39	1,05 %	3.5 %
aged 40-59	-	17.5%
above 60	11.10%	34.8%

The average age of women below 35 at the birth of their first surviving child was 18.5. Among women of there are ones with 3-4 children, and the number of children is highest within the three most populous female age groups (15-30) which is due to marital customs to be discussed later. As to the fertility of women below 35, 74 % of their children were born within intervals of 1-3 years. The above set of data shows high fertility rates among the Gypsy population. If we examine the distribution of age and sex within the Gypsy population of the county in relation to settlement types, we realize that in towns the rate of children is higher than the county rate (48,3 % as opposed to 45,78 %), while the rate of the elderly is lower (1,06 % as 2,21 %). Supposedly the more mobile, venturesome, mostly younger Gypsies tended to flock into the towns in the 18th century.

* férfi [men], nő [women], fő [number], házas [married], nem házas [unmarried], özvegy [widowed]

2. FAMILY AND HOUSEHOLD

2.1. The Structure of the Household

Having outlined the social, economic, settling and demographic factors defining the composition of the household, I intend to examine the types of households according to the census. I have conducted this by summarizing the data from the Vác and Pilis regions, since in the other two regions the basic unit was not the household but parents and children.

High mortality rates in the 18th century point out a supposedly low number of members within one household.

Table 3. shows the distribution of households in different types of settlements according to the number of members within one household in the Vác and Pilis regions confronted with the data of the 1785 county census in the given settlements.

The number of members within a Gypsy household is identical with the figures of the county census in villages while in towns and waste areas it is lower than the county average.

3. The Distribution of Households According to the Number of Members in the Vác and Pilis Regions

Number of members	Towns		Villages		Areas		Total	
	Number	Rate	Number	Rate	Number	Rate	Number	Rate
1	-	-	2	1,51%	1	33,33%	3	1,69%
2	6	13,95%	16	12,12%	-	-	22	12,36%
3	15	34,88%	16	12,12%	1	33,33%	32	17,98%
4	5	11,63%	29	21,97%	1	33,33%	35	19,66%
5	6	13,95%	12	9,09%	-	-	18	10,11%
6	5	11,63%	21	15,90%	-	-	26	14,60%
7	3	6,97%	18	13,64%	-	-	21	11,80%
8	1	2,33%	5	3,79%	-	-	6	3,37%
9	1	2,33%	6	4,55%	-	-	7	3,93%
10	1	2,33%	2	1,51%	-	-	3	1,69%
11	-	-	1	0,76%	-	-	1	0,56%
12	-	-	3	2,27%	-	-	3	1,69%
13 or more	-	-	1	0,76%	-	-	1	0,56%
Total number of Gypsy Households	43	100,00%	132	100,00%	3	100,00%	178	100,00%
Average Size of Gypsy Households	4,30		5,20		2,66		4,94	
Average Size of all Households in the Settlements	4,60		5,20		5,14		n.a.	

Table 4. shows household types within settlement types in relation to the composition of households as was proposed by the analytical method of LASLETT.¹²

4. *Distribution of household types in the districts of Vác and Pilis*

<i>Household type</i>	<i>Town</i>	<i>Village</i>	<i>Wasteland</i>	<i>Total</i>
<i>1. Single</i>	-	2	1	3
<i>1. Total</i>	-	2	1	3
<i>%</i>	-	1,52%	33,33%	1,68%
<i>3. Simple family</i>				
<i>3.a. Couple</i>	6	15	-	21
<i>3.b. Couple with child</i>	32	82	1	115
<i>3.d. Widow with child</i>	-	1	-	1
<i>3. Total</i>	38	98	1	137
<i>%</i>	88,37%	74,24%	33,33%	76,97%
<i>4. Simple family with relative</i>				
<i>4.a. With ascendant</i>	1	3	1	5
<i>4.c. With collateral</i>	1	4	-	5
<i>4. Total</i>	2	7	1	10
<i>%</i>	4,65%	5,30%	33,33%	5,62%
<i>5. Multifamily household</i>				
<i>5.a. Families of parent and child/ren</i>	2	20	-	22
	1	-	-	1
<i>5.b. Families of siblings</i>	-	5	-	5
<i>5.c. Other</i>				
<i>5. Total</i>	3	25	-	28
<i>%</i>	6,98%	18,94%	-	15,73%
<i>Altogether</i>	43	132	3	178
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

The chief characteristics of the households in question are the following:

Those recorded as single were always unmarried men.

More than three-quarters of the households in the two regions belonged to the type of simple family, in case of towns the rate was almost 90 %. Broken families were mostly put up by grandparents or brothers and sisters, there was only one case when a widow lived with her child alone.

We may speak of a compound household if someone lives together with the members of the simple family or more like families live within one household. These types made up 21,45% of the total number of families. High mortality rates predetermine the number of families, which belong to this type. On the ascending line the widowed mother usually lived with her son's family, the collateral was usually the family head's or the wife's orphaned or unmarried sister/s or brother/s. A third of the multifamily households consisted of more than two core families. A greater part of households comprised parents with the family of their

¹² LASLETT 1972, ANDORKA 1975, 1977; ANDORKA – BALÁZS-KOVÁCS 1984/a, 1984/b

son/s, the family of a daughter/daughters lived with the parents in a mere four cases, two of those already widowed. There were more distant relatives, too, in some multifamily households, e.g. sibling's orphaned children, son-in-law's brother, etc. The circle of relatives and degree of kinship of those living in a complex household indicates extensive kinship relations.

The typology was taken at one point of time, so it is not known in what household types each person lived from birth to death. An answer to this question is attempted by examining the factors influencing the evolution of the household structure.

2.2. Factors affecting the development of the household structure

2.2.1. Family work organization

The foundation on which the Gypsies based their existence was service. It confirms the existence of family work organization that in over half the settlements where Gypsies lived only close relatives were registered. The traditional metalwork depended on the labour of the whole family. The male children learnt the tricks of the trade at an early age and they could execute simpler jobs by themselves. The women were involved in exchanging or selling the products. Among musicians, knowledge was passed down in the family, too. Talented boys played in the bands rallied by kinship ties from the age of 13. The sons of those who pursued both lines of activity preferred music making, if there was need for it in the settlement and the change in the family tradition took place without changing place of residence. Where there was no local solvent demand, other musicians had to look for a living in cities. That was more frequent, as nearly half the musicians lived in towns.

2.2.2. Choosing the place of residence after marriage

The Gypsy practice of choosing the place where a couple lived after wedding was determined by the family work organization. For a man, the choice was patrilocal in most cases, that is, after wedding, the husband did not become head of a separate household. The main reason was work carried out together with the father. The rate of household heads within age groups in the studied region was as follows:

Age	-19	20-29	30-39	40-49	50-
Household head %	12.7	52.8	94.4	94	100

The majority of men in the 30-39 years bracket already lived in independent households. The head of a household in which children lived with parents was always the father. I did not find a household in which the sons lived with their mother as family head. The households were organized by the principles of patriarchy and seniority.

2.2.3. Wedding customs

The census officials registered the woman living together with a man as wife or mother, the word companion was rarely used. Apparently, the partnership was in most cases judged as lasting, though that-time sources¹³ suggest that no official wedding was held. Since the

¹³ SZOMSZÉD 1987. 164.

functions of the family were realized in these partnerships, I use – for simplicity's sake – the terms marriage and wedding. The distribution of marital status sheds light on marital customs.

Living together in marriage was prevalent as the census reveals (table 2). The number of unmarried men and women above 25 is negligible. Early wedding is confirmed by most women being married at 15-19, and a good part of the men, too.

Differences in the age of men and women living as married couples are shown in table 5. Men are older in 90% of the examined marriages.

5. Difference in the age of the spouses by settlement types

<i>Difference in age for men</i>	<i>Towns</i>		<i>Villages</i>		<i>Areas</i>		<i>Total</i>	
	<i>Number</i>	<i>Rate</i>	<i>Number</i>	<i>Rate</i>	<i>Number</i>	<i>Rate</i>	<i>Number</i>	<i>Rate</i>
0- 1 year	3	2,97%	11	5,05%	-	-	14	4,27%
1- 4 years	34	33,67%	60	27,52%	2	22,22%	96	29,27%
5- 8 years	25	24,75%	57	26,15%	1	11,11%	83	25,30%
9-12 years	17	16,83%	47	21,56%	2	22,22%	66	20,12%
13-16 years	5	4,95%	13	5,96%	3	33,34%	21	6,40%
17-20 years	1	0,99%	9	4,13%	-	-	10	3,05%
20-	1	0,99%	5	2,29%	-	-	6	1,83%
<i>Difference in age for men, total</i>	86	85,15%	202	92,66%	8	88,89%	296	90,24%
<i>Difference in age for women</i>	<i>Towns</i>		<i>Villages</i>		<i>Areas</i>		<i>Total</i>	
	<i>Number</i>	<i>Rate</i>	<i>Number</i>	<i>Rate</i>	<i>Number</i>	<i>Rate</i>	<i>Number</i>	<i>Rate</i>
1- 4 years	9	8,91%	6	2,75%	1	11,11%	16	4,88%
5- 8 years	2	1,98%	3	1,38%	-	-	5	1,52%
9- 12 years	3	2,97%	5	2,29%	-	-	8	2,44%
13-16 years	-	-	1	0,46%	-	-	1	0,31%
17-20 years	1	0,99%	1	0,46%	-	-	2	0,61%
20-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Difference in age for women, total</i>	15	14,85%	16	7,34%	1	11,11%	32	9,76%
<i>Altogether</i>	101	100,00%	218	100,00%	9	100,00%	328	100,00%

Nearly 15% of women were of the same age or older than their spouses. In almost 30% of the cases men were less than 4 years older than their wives. Thus, in nearly half the marriages there was small disparity in age between the spouses or the woman was the older.

There are differences by settlement type as well. In town the age difference is smaller and the rate of women of the same or older age than their husbands is higher (17.82%). The reason might be the different composition by kinship and age of the urban Gypsy population, which disadvantageously affected the choice.

The stock of names can also allow for some conclusions as to the customs of marriage.

34.78% (72) of all the names were only used by women, 25.12% (52) by only men. A greater part of these names (64 and 35, resp.) only occurs once.

After an examination of the surnames by settlement type, the following can be concluded: Taking all names,

- 64.80% in 1 settlement
- 24.80% in 2-5 settlements
- 6.70% in 6-10 settlements
- 3.70% in 11 or more settlements

The high rates of single occurrence of a name, of the occurrence of a name in a single settlement, and of names of unknown origin (15.9%) is to be attributed, I presume, to the greater frequency of mixed marriages than today.

On the basis of the census, the family structure of an ethnocultural group of homogeneous social status with different relations of settlement and occupation than the majority population could be examined.

The following characteristics of family and household structure can be established for the whole group:

- living in marriage was prevalent,
- the age of marrying was generally young,
- the difference between the ages of the spouses was little,
- men after wedding chose their place of residence patrilocally, not founding a new household in general,
- households were organized by the principles of patriarchy and seniority,
- the relatives living in a household may be of a wide variety of kinship, which alludes to intense kinship relations,
- one third of the studied populace lived in complex household, the respective rate being lower in towns (20%).

The community's cultural traditions are decisive in bringing about the above described pattern of household development.

3. THE HOUSEHOLD AND IS CORRELATION WITH SOCIETY

The differences in age composition, family type and occupation between urban and rural Gypsy populations reveal that social-economic factor also influence the characteristics of a family-household.

The rural Gypsy population was constituted by the close relatives in half the settlements, and they pursued their work in the frames of the family setup.

The majority of the urban Gypsy population consisted of core families of young parents and children. Half the registered musicians lived in towns. Presumably, the mobility of the 18th century also affected the Gypsies. The younger, more adventurous groups of the populace settled in towns. Added to that was a strategy to chance occupations, which is indicated by the more than 10-year juniority of the musicians to those pursuing metalworking.

It was probably in this period that a transformation in the occupational structure began which resulted in the boost in the number of Gypsy musicians by the next century, parallel with the demotion of blacksmithing. The change of occupations mostly implying territorial mobility affected the structure of the households: the number of simple families grew.

The census data – together with other contemporaneous sources – reveal that the segregation of the Gypsies within the population was not so extensive despite their different occupations and settlement relations as it is today.

In late 18th century Gypsy registers of different viewpoints those living outside the street network of the settlement (in colonies) are marked separately, but their rate is low.¹⁴

Some data of the census, notably the high rate of names occurring only once or only in one settlement, as well as the high rate of names of unknown origin, suggest that mixed marriages were not infrequent.

The above processes, involving the Gypsy households in the economic-social macrostructure, brought about considerable changes in the Gypsy communities.

I am convinced that a joint presentation of the patterns of coexistence determined by the cultural traditions and the economic and social characteristic influencing them might contribute to a more differentiated insight into the social situation of the Gypsies in that age.

IRODALOM - REFERENCES

ANDORKA, RUDOLF

1975 Paraszti családszerkezet a XVIII.-XIX. században. [Peasant Family Structure in the 18th and 19th Centuries]. *Ethnographia* (LXXXVI) pp. 340-367.

1977 A család és háztartás nagysága és összetétele 1800 körül két dunántúli faluban. Kísérlet P. LASLETT elemzési módszerének felhasználására. [Size and Composition of the Family in two Transdanubian Villages around 1800. An attempt to use the analytical method of P. Laslett]. *Történeti Statisztikai Tanulmányok* 3. pp. 215-236.

ANDORKA, RUDOLF – BALÁZS-KOVÁCS, SÁNDOR

1984/a A háztartás összetétel típusai és változásai (Sárpilis, 1792-1804.) [The Types and of the Composition of Household and its Changes]. *Ethnographia* (XCV) pp. 177-199.

1984/b A háztartások jellemzőinek és azok változásának vagyoni rétegek szerinti különbségei Sárpilisen, 1792-1804. [Differences in Household Characteristic and their Changes by Financial Stratification]. In HOFER Tamás / Szerk./ed./: *Történeti antropológia*. pp. 256-280. (Antropológiai Írások, 8-10.)

BODGÁL, FERENC

1965 A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei cigányok fémművessége. [Metal-work among the Gypsies of Borsod-Abaúj-Zemplén County]. *Ethnographia* (LXXVI) 4; pp. 521-546., ill.

Cigány telepítés [Settling Gypsies].

1904 *Vasárnapi Újság* 51. 30; pp. 512-513.

Conscriptio Familia Zingarorum

1768 ML. IV. 74. CC.139.

Costume Bilder aus Siebenburgen

VII.sz. OSZK. Kt. Oct. Germ. 198. 59. tábla.

DÁNYI, DEZSŐ

19.. Háztartás és család nagysága és struktúrája az iparosodás előtti Magyarországon. [Size and Structure of Household and Family in Hungary before the Industrial Development]. *Történeti Statisztikai Tanulmányok* 3. pp. 5-104.

DÁNYI, DEZSŐ – DÁVID, ZOLTÁN

1960 Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787.) [The First Census in Hungary]. Budapest

¹⁴ HERMANN 1893.

FARAGÓ, TAMÁS

- 1977 Háztartásszerkezet és falusi társadalomfejlődés Magyarországon 1787-1828. [Household Structure and Rural Social Development in Hungary]. *Történeti Statisztikai Tanulmányok* 3. pp. 105-214.
- 1983 Háztartás, család, rokonság. [Household, Family, Kinship]. *Ethnographia* (XCIV) pp. 216-254.
- 1984 A család és háztartásszerkezet mintái különböző nemzetiségű Buda-környéki falvakban a 18. század közepén. [Patterns of Family and Household in villages around Buda in the mid-18th Century]. In HOFER T. (Szerk./ed.): *Történeti antropológia*. pp. 239-256. (Antropológiai írások, 8-10.)

GYERGYÓI, SÁNDOR

- 1990 Kirekesztéstől a beilleszkedésig. [From Excommunication to Integration]. 1-2. köt. Mozaik: [Budapest] Debrecen, 1990. 691 p., ill.

HEICZINGER, JÁNOS

- 1976 A cigányok letelepítésének kezdete Fejér megyében. [Die Anfänge der Zigeunersiedlung im Komitat Fejér]. *Az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője*: Veszprém, pp. 231-243. Bibl. a jegyz. Összef. német ny.
- 1977 A cigány lakosság életviszonyai Fejér megyében a 18. században. [Living Conditions of Gypsies in Fejér county in the 18th Century]. *Az MTA Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője* pp. 273-290.
- 1978 Fejezetek a cigánykérdés alakulásáról. [Chapters in the History of the Gypsy Question]. *Fejér Megyei Történeti Évkönyv* 12. 1978. pp. 153-251. Bibl. p. 251.

HERRMANN, ANTAL

- 1893 A váci cigányok 1775-ben. [The Gypsies of Vác in 1775]. *Váci Közlöny* (XV) 22; (május 28.) p. 1. Az 1775-ös cigány összeírás váci adatai / Data of the 1775 Gypsy census in Vác.

HÖGYE, ISTVÁN

- 1984 Adatok a Zemplén megyei cigányság XVII-XVIII. századi történetéhez. [Data on the History of Zemplén County's Gypsy People in the 17-18th Century]. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* XXII. pp. 39-47. Bibl. a jegyz.

KOVÁCS, JÁNOS

- 1895 A cigányok Szegeden I-III. [The Gypsies in Szeged I-III]. *Ethnographia* (VI) 1895. pp. 187-198, 280-288, 388-393.
- 1901 Szeged és népe. [Szeged and its Population]. Szeged

KRÓNIKÁS

- 1906 Czigány-kovács községek. [Villages of Gypsy blacksmiths]. Magyar Vaskereskedő. július 15. pp. 10-11.

LADVENICZA, ILONA

- 1955 A csobánkai cigányok szegkovácsolása. [Nail Making among Csobánka Gypsies]. *Néprajzi Értesítő* (37) pp. 227-241., ill.

LASLETT, PETER

- 1972 Introduction: The history of the family. In: Household and family in past time. /Szerk./ed./: LASLETT, P.- WALL, R./ Cambridge, pp. 1-89.

LEBLANCZNÉ KELEMEN, MÁRIA

- 1975 Dokumentum. [Document]. *Palócföld* (9) 5; pp. 22-23.

MEZEY, BARNA-POMOGYI, LÁSZLÓ-TAUBER, ISTVÁN

- 1986 A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. [The Gypsy Question in Hungary in Documents 1422-1985]. Kossuth: Budapest, 323 p. Bibl. a jegyz.

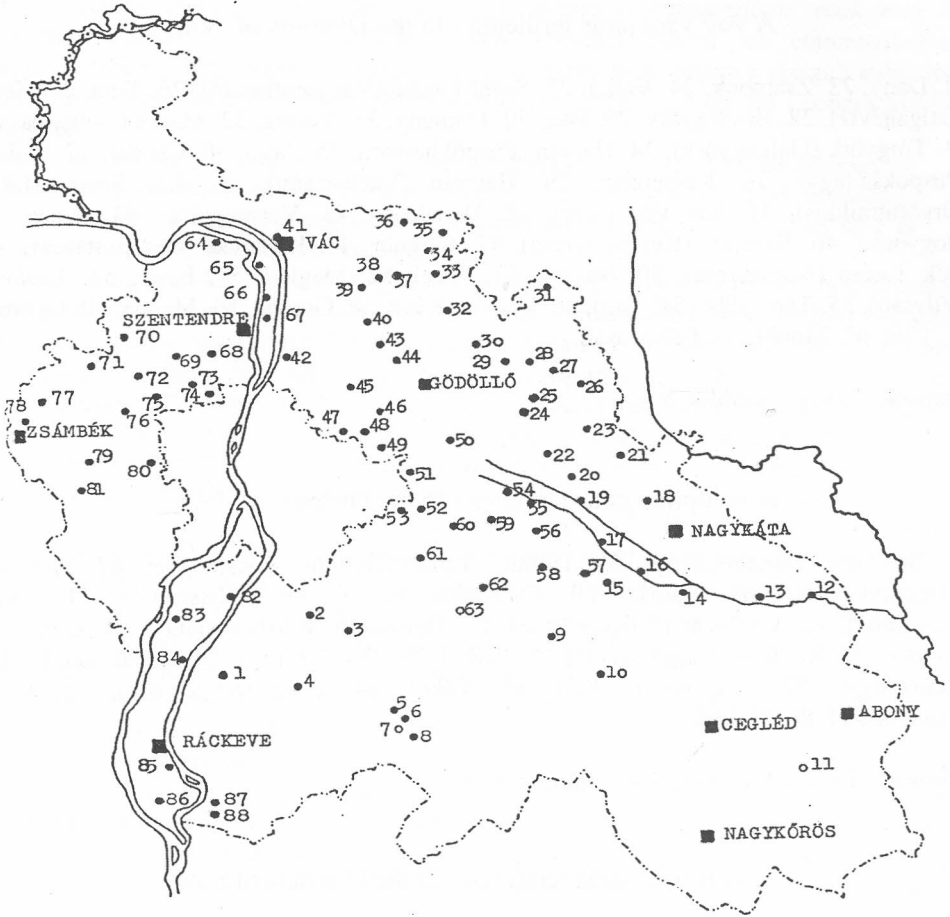
MÉSZÁROS, LÁSZLÓ

- 1975 Bács-Kiskun megye cigányságának történetéhez. (Az 1768-as cigányösszeírás népességstatisztikai - demográfiai adatai) [To the History of the Gypsies in Bacs-Kiskun county. (Population statistical and demographic data of the Gypsy Census of 1768)]. In IVÁNYOSI-SZABÓ T. (Szerk./ed.): *Bács-Kiskun megye múltjából*. Kecskemét, pp. 133-168.

- 1976 Délszlávok és cigányok a dunántúli hódoltság területén. [South Slavs and Gypsies in the Part of the Transdanubia Occupied by the Turks]. *Az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője* 2; pp. 221–230.
- 1978 A 18. századi cigányösszeírások Bács-Kiskun megyei adatai. [Statistical Data of the 18th Century Gypsy Conscriptions in Bács-Kiskun County]. *Statisztikai Szemle* (56) pp. 274–286. Bibl. p. 286. Összef. orosz és angol ny.
- MÓRÓ, MÁRIA ANNA**
- 1977 Cigányok Baranya megyében a 18. század végén. [Gypsies in Baranya county in the Late 18th Century]. *Baranyai Művelődés* 1; pp. 119–123.
- 1978 Mária Terézia cigány rendeletei és a Baranya megyei cigány összeírások 1775–1779. [The Gypsy Statutes of Maria Theresia and the Censi of the Gypsies in Baranya County 1775–1779]. *Baranyai Helytörténetírás* pp. 205–301.
- NYÁRÝ, ALBERT [B.]**
- 1874 A modenai Hypolit-kódexek. [The Hypolit codices of Modena]. *Századok* 81.
- PINTÉR EMILNÉ /Szerk./ed./**
- 1977 Bél Mátyás Pest megyéről. [Mátyás Bél about Pest County]. Szentendre, (Pest megyei Múzeumi Füzetek, X.)
- SCHWICKER, JOHANN HEINRICH**
- 1883 Die Zigeunner in Ungarn und Siebenbürgen. Wien-Teschen
- SZABÓ, LÁSZLÓ**
- 1966 Mária Terézia 1760/61-es cigányrendelete a Jászságban. [The 1760/61 Gypsy Statutes of Maria Theresia in Jászság]. *Jászkunság* (12) 3; pp. 125–131.
- SZILÁDY, ÁRON – SZILÁGYI, SÁNDOR**
- 1863 Török-magyarokori történelmi emlékek. Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. [Historical Relics from Hungary under Ottoman Rule. Documents to the History of Ottoman Domination in Hungary]. I-II. Pest
- SZOMSZÉD, ANDRÁS**
- 1987 A nógrádi cigányság története az összeírások tükrében. [The Gypsies of Nógrád County in the Censi]. *Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve XIII.* pp. 157–207. Bibl. a jegyz. Összef. német ny.
- TAMÁSY, JÓZSEF**
- 1963 Az 1784-1787 évi első magyarországi népszámlálás család- és háztartástatisztikai vonatkozásai. [Conclusions of the first Hungarian Census of 1784-87 as to Family and Household Statistics]. *Demográfia* (6) 4; pp. 526-538.
- VELICS, ANTAL /Szerk./ed./**
- 1890 Magyarországi török kincstári defterek. II. [Ottoman Treasury Registers in Hungary]. Budapest
- ZSUPOS, ZOLTÁN**
- 1988 Az erdélyi aranymosó cigányok 1783-as összeírása. [The 1783 Census of Transylvanian Gold-washing Gypsies]. *Néprajzi Értesítő LXXVII–LXX.* (1985–88.) 1990. pp. 129–193., ill. Bibl. p. 190. Összef. angol ny.

**CIGÁNYOK LAKTA TELEPÜLÉSEK A MAI PEST MEGYE TERÜLETÉN
AZ 1768. ÉVI ÖSSZEÍRÁS IDEJÉN**

**SETTLEMENTS WITH GYPSY INHABITANTS IN THE AREA OF
TODAY'S PEST COUNTY AT THE TIME OF THE CENSUS OF 1768**

A volt kecskeméti járás területén / In the Districts of Kecskemét:

1. Áporka, 2. Alsónémedi, 3. Ócsa, 4. Bugyi, 5. Sári (Dabas), 6. Felső-Dabas (Dabas), 7. Gyón (Dabas), 8. Alsó-Dabas (Dabas), 9. Pilis, 10. Irsa (Afbertirsa), 11. Törtel, 12. Györgye (Tápiógyörgye), 13. Tápiószele, 14. Tápiószentmárton, 15. Pánd, 16. Tápióbicske, 17. Tápióság, 18. Szentmártonkátá, 19. Tápiószecső, 20. Kóka, 21. Tóth Almás (Tóalmás).

Városok/ Towns: Cegléd, Nagybony (Abony), Nagykátá, Nagykőrös

A volt váci járás területén / In the Districts of Vác:

22. Dány, 23. Zsámbok, 24. Valkó, 25. Szent László (Vácszentlászló), 26. Tura, 27. Hévíz (Galgahévíz), 28. Hévízgyörk, 29. Bag, 30. Domony, 31. Verseg, 32. Mácsa (Galgamácsa), 33. Tótygyörk (Galgagyörk), 34. Hatvan (Püspökhátvan), 35. Acsa, 36. Csővár, 37. Szilágy (Püspökszilágy), 38. Kisémedi, 39. Hartyán (Váchartyán), 40. Kis Szent Miklós (Őrszentmiklós), 41. Kis Vác (Vác), 42. Dunakeszi, 43. Veresegyház, 44. Szada, 45. Mogyoród, 46. Kerepes (Kerepestarcsa), 47. Csömör, 48. Kistarcsa (Kerepestarcsa), 49. Csík Tarcsa (Nagytarcsa), 50. Isaszeg, 51. Pécel, 52. Maglód, 53. Ecsér, 54. Tápióság (Sülysáp), 55. Tápiósüly (Sülysáp), 56. Uri, 57. Káva, 58. Gomba, 59. Mende, 60. Gyömrő, 61. Üllő, 62. Monor, 63. Felsővasad.

Városok/ Towns: Gödöllő, Vác

A volt pilisi járás területén / In the Districts of Pilis:

64. Bogdány (Dunabogdány), 65. Tótfalu (Tahitótfalu), 66. Pócsmegyer, 67. Monostor (Szigetmonostor), 68. Pomáz, 69. Csobánka, 70. Szántó (Pilisszántó), 71. Csaba (Piliscsaba), 72. Vörösvár (Pilisvörösvár), 73. Borosjenő (Pilisborosjenő), 74. Üröm, 75. Solymár, 76. Kovácsi (Nagykovácsi), 77. Perbál, 78. Tök, 79. Páty, 80. Budakeszi, 81. Bia (Biatorbágy), 82. Szigetszentmiklós, 83. Tököl, 84. Csép (Szigetcsép), 85. Becse (Szigetbecse), 86. Makád.

Városok / Towns: Ráckeve, Szentendre, Zsámbék

A volt solti járás területén / In the Districts of Solt:

87. Dömsöd, 88. Dab (Dömsöd).